

Милица Маринковић, докторанд
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 334.764:34(44)
DOI: 10.46793/XXIV-10.423M

РАЗВИТАК ПРАВА УДРУЖИВАЊА У ПРИВРЕДИ У ФРАНЦУСКОЈ: ОД СРЕДЊОВЕКОВНИХ МОНОПОЛА ДО ЛИБЕРАЛНИХ ЗАБРАНА*

Резиме

Аутор у раду даје приказ развитка права удруживања у привредним и радним односима у Француској у последњим деценијама пре и првим деценијама после буржоаске револуције. Све до 1789. године у Француској је привредни живот био утемељен на наслеђеном средњовековном моделу организовања. Крајем XVIII века догодио се преокрет у регулисању привредних односа, што се природно одразило и на начин уређења радних односа. Док је у предреволюционарној Француској чланство у гилди било услов свих услова за бављење било каквом привредном делатношћу, дотле је у постреволюционарној Француској било потпуно супротно, јер је сваки облик удруживања у привреди био најстроже забрањен. У раду се анализирају како теоријске и практичне претпоставке промена које су у годинама револуције захватиле сферу привредних и радних односа, тако и даљи развитак у Француској регулативе која се тицала права удруживања у привредним и радним односима.

Кључне речи: гилде, удруживање, штрајк, Шателијеов закон, Валдек-Русоов закон.

1. „Деспотски стисак“ гилди

Француска је у другој половини XVIII века спадала у ред држава које су изузетно брзо привредно развијале. Осим по пољопривреди, Француска се у то време прочула по расту текстилне и шећерне индустрије, а ни друге привредне гране нису заостајале.¹ Ондашња француска привреда се није развијала у условима слободног тржишта, него у привредно-правним оквирима наслеђеним још из средњег века. Следствено, ондашња привредна делатност је углавном

* Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу „XXI век – век услуга и Услужног права“, бр. 179012 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Поповић, Д., *Стварање модерне државе*, Београд, 1994, стр. 54, 55.

била регулисана ванзаконским механизмима.² Најзначајнији од свих механизма за уређење привредног живота била су тзв. посредничка тела (*corps intermediaires*), односно гилде³ као професионална удружења мајстора исте или сродних делатности.⁴ Гилде су имале монопол над привредном делатношћу, због чега се увредило мишљење да је привреда „патила под њиховом тиранијом“.⁵ „Деспотски стисак“ гилди се огледао, пре свега, у томе што занатлије који нису били чланови гилде нису могли да обављају привредну делатност.⁶ Уз то, будући чланови гилди морали су при учлањењу да плате изузетно високе суме новца. Социјална и професионална проходност је неретко била ограничавана и таквим условима као што је женидба будућег мајстора ћерком неког од чланова гилде, јер будућег члана гилде морали су да препоруче не само професионални квалитети, већ и породичне везе. Због свега тога је синовима мајстора било много лакше да се учлане у гилде и продуже бављење породичним занатом.⁷ Ради заштите интереса калфи почела су се појављивати и њихова удружења - *compagnonnages*.⁸ И најзад, гилде су се прочуле и по свом изразитом отпору технолошким иновацијама.⁹

Филозофи просветитељи на челу са Дидроом и Русоом, као и физиократи,¹⁰ указивали су на штетност таквог стања у привреди. Један од истакнутијих физиократа, „бриљантни и далековиди“ Тирго је под Лујем XVI постао министар финансија.¹¹ Фебруара 1776. године Тирго је издао Едикт о укидању еснафа и трговинских, занатских и мајсторских друштава.¹² Међутим, овај реформски акт није био дугог века. Струковна удружења која су укинута овим Едиктом са

² Filkenstein, J., *Legislative and Judicial Regulation of Exclusive Distribution Agreements in France*, International Lawyer (ABA), vol. 15, no. 4/1981, pp. 540.

³ Поред термина *gilde* (*gildes*) коришћени су и термини *maîtrises*, *jurandes*, *corporations*. Soreau, E., *La Loi Le Chapelier*, Annales historiques de la Révolution française, no. 46/1931, pp. 287.

⁴ Pinelli, C., *The Combination of Negative and Positive Constitutionalism in Europe: The Quest of a Just Distance Between Citizens and the Public Power*, European Journal of Law Reform, vol. 13, no. 1/2011, pp. 33.

⁵ Marais, G., *Du droit d'intervention syndicale dans les conflits du travail*, Revue de l'Institut de droit comparé, vol. 1, no. 2/1908, pp. 241.

⁶ Власти су чак имале право да на захтев гилди изричу новчане казне занатлијама који су се мимо гилде бавили занатом (*faux ouvriers*). Gerstenberger, H., *Impersonal Power. History and Theory of the Bourgeois State*, Leiden-Boston, 2007, pp. 466.

⁷ Soreau, E., *нав. дело*, стр. 288; Gerstenberger, H., *нав. дело*, стр. 458.

⁸ Soreau, E., *нав. дело*, стр. 288.

⁹ Deak, F., *Contracts and Combinations in Restraint of Trade in French Law – A Comparative Study*, Iowa Law Review, vol. 21, no. 2/1936, pp. 398.

¹⁰ Френсис Дик је физиократску филозофију сматрао „континенталним еквивалентом схватањима Адама Смита“. Deak, F., *нав. дело*, стр. 398.

¹¹ *Исто*.

¹² Édit du Roi portant suppression des jurandes et communautés de commerce, arts et métiers, Paris, 1776, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86189168/f1.image> датум приступа 24.10.2019.

жестином су се обрушила на Тиргоа, што је на крају довело до тога да августа исте године краљ укине овај едикт, па су тако гилде поново враћене у привредни живот.¹³ Као последица опстанка удружења мајстора, у годинама пред Револуцију јачала су радничка удружења, а радници су постали непослушна и бунтовна маса.¹⁴

Упркос Тиргоовом неуспеху, само доношење овог Едикта било је, по Ф. Дику, „јасан показатељ уздицања нове економске филозофије“.¹⁵ У годинама пред Револуцију буржоазија није престала да захтева слободу трговине, укидање законске регулативе која је налагала да се привредни живот одвија у режиму гилди, као и укидање самих гилди. Посредничка тела стајала су на путу императиву неограниченог профита и привредног напретка, па их је требало укинути. Било какав посредник између државе и њених грађана је за привреду и саме грађане био сувишан и штетан.¹⁶

2. Револуција против гилди

Иако је пре 1789. године деловало да ће Француска, по речима Ц. Хорна, проћи кроз „органску еволуцију економске политике“¹⁷, буржоаска револуција је убрзала ток промена. На чувеној *ноћној седници* одржаној између 4. и 5. августа 1789. године укинут је феудализам,¹⁸ све везе личне оданости које су из њега

¹³ Marais, G., *Du droit d'intervention syndicale dans les conflits du travail*, Revue de l'Institut de droit comparé, vol. 1, no. 2/1908, pp. 241. Колики је значај гилди био за феудално друштво и тадашњи друштвено-економски поредак види се управо из Тиргоовог неуспеха. Круна је гилдама продавала право прикупљања пореза, а истовремено од гилди узимала многобројне кредите, често на силу и под претњом одузимања дозволе за рад. Због свега тога Круни није било лако да се лиши ових прихода, па у томе треба тражити један од разлога што је Тиргоов едикт био укинут само после неколико месеци. Gerstenberger, H., *нав. дело*, стр. 464, 467. Vardi, L., *The Abolition of Guilds During the French Revolution*, French Historical Studies, vol. 15, no. 4/1988, pp. 706

¹⁴ Chiarra, S., *Regulating European Unions: An Issue for 1992*, Comparative Labor Law Journal, vol. 11, no. 2/1990, pp. 142. У периоду од 1776. до 1789. године забележени су бројни штрајкови радника у разним производним и услужним делатностима, као што су власуљари, кочијаши, коњушари, дућанције, радници у фабрикама хартије итд. Soreau, E., *нав. дело*, стр. 290.

¹⁵ Deak, F., *нав. дело*, стр. 399.

¹⁶ Adams, R., *Regulating Unions and Collective Bargaining: A Global Historical Analysis of Determinants and Consequences*, Comparative Labor Law Journal, vol. 14, no. 3/1993, pp. 282. Ово схватање је било потпуно у складу са тада популарном идејом народне суверености, која је у духу индивидуализма почивала грађанину-појединцу. Према томе, држава је имала задатак да штити индивидуалне интересе, а не интересе одређених друштвених група, какве су биле гилде. Deak, F., *нав. дело*, стр. 399.

¹⁷ Horn, J., *Economic Development of Early Modern France*, Cambridge, 2015, pp. 243

¹⁸ Као формално-правни израз укидања феудализма 11. августа исте године донет је Декрет о укидању феудализма. Décret relatif à l'abolition des privilèges,

произлазиле, као и различите личне и групне пореске олакшице. Народна скупштина¹⁹ се изјаснила и против „привилегованих енклава“, како су називане гилде, па је предлагала или да контрола над њима припадне општинама или да саме гилде оформе своје изборне општинске владе.²⁰

И поред тога режим гилди није укинут на судбоносним августовским седницама Народне скупштине, о чему сведочи и историјат усвајања Декларације права човека и грађанина (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*). Иако се у нацрту Декларације предвиђало „право сваког грађанина да стиче, поседује, производи и продаје, и користи своје вештине и способности... како жели“, овај део се није нашао у коначној верзији документа.²¹ Гилде су преживеле укидање феудализма, иако је монопол у бављењу привредном делатношћу био супротан првом члану Декларације права човека и грађанина у коме је стајало да се „људи рађају и живе слободни и једнаки у правима“ и да „друштвене разлике не могу постојати осим на општу корист.“²² Једино што је урађено у Декларацији права човека и грађанина било је изостављање гарантовања право удруживања и то очигледно због ондашње „мржње према сталежима и еснафима“.²³

Остаје нејасно зашто гилде нису укинуте у првим месецима револуције, чак и упркос жељи, јасно израженој на чувеној ноћној седници Народне скупштине од 4/5. августа, да се то учини. Додатну забуну су уносили новински чланци и циркулари тог доба који су тврдили да је гилдама дошао крај.²⁴ Како је приметила Л. Варди, тешко је претпоставити да су посланици Народне скупштине приликом доношења одлука били под притиском чланова гилди.²⁵ На питање посланика Конституанте зашто гилде нису изричито обухваћене текстом Декларације, депутат Авра, Бегуен-Демо, одговорио је да су „гилде намерно остављене са стране, будући да захтевају темељно преиспитивање и различите

https://www.persee.fr/doc/AsPDF/arcpa_0000-0000_1875_num_8_1_4833_t2_0397_0000_3.pdf
датум приступа 17. октобар 2019. године

¹⁹ На скупштини сталежа заказаној за 5. мај 1789. године, након разилажења са краљем, посланици Трећег сталежа, већина посланика свештенства и мањи број племића прогласили су се за Народну скупштину 17. јуна исте године. Овај орган представљао је преко 96% становништва тадашње Француске. Народна скупштина се прогласила за Уставотворну 20. јуна 1789. године. Павловић, М, *Развитак права*, Крагујевац, 2013, стр. 192

²⁰ Horn, J., *нав. дело*, стр. 249

²¹ Vardi, L., *нав. дело*, стр. 712.

²² Декларација права човека и грађанина, 1789, чл. 1, *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> датум приступа 1. октобар 2019. године

²³ Павловић, М, *нав. дело*, стр. 195.

²⁴ Fitzsimmons, M., *The National Assembly and the Abolition of Guilds in France*, *The Historical Journal*, vol. 39, no. 1/1996, pp. 135-136

²⁵ Vardi, L., *нав. дело*, стр. 709

мере опреза. Према томе, о њима ништа није одлучено²⁶. Једном речју, гилде су преживеле до 1791. године, с тим што је у том периоду обим њихових привилегија сужаван.²⁷

3. Алардов закон

Преокрет у историји функционисања гилди настао је 2-17. марта 1791. године доношењем такозваног *Алардовог закона* (*La loi d'Allarde*). Овим законом су биле укинуте све гилде и краљевске мануфактуре, па је свако могао да се бави било којом привредном делатношћу.²⁸ За разлику од претходних изузетно строгих услова за регистровање привредне делатности, од доношења овог Закона предузетници су при регистрању своје радње морали само да плате „разумно мали“ порез који се обрачунавао према износу закупнине, платама радника и вредности других непокретности.²⁹

Сам Алард³⁰ је приликом доношења Закона објашњавао укидање гилди тиме што је „могућност рада једно од најважнијих човекових права. То право је његова својина; и то је, без сумње, ... *главна својина, најсветија, ултимативно незастарива*“³¹. Осим тога, Алард је тврдио како „душа трговине је индустрија, а душа индустрије је слобода“.³² Овај закон је представљао прву конкретнију револуционарну мера за елиминисање сваког облика удруживања у привредним и радним односима и као такав био је, речју Џ. Филкенштајна, „камен темељац француског антимонополског законодавства“.³³ Даљи развитак француског радног и привредног права нераскидиво је повезана са овим Законом, будући да

²⁶ Horn, J., *нав. дело*, стр. 136

²⁷ Horn, J., *нав. дело*, стр. 243, 249. Лета 1790. године гилде су и даље углавном нормално функционисале, о чему сведоче записи о париској гилди власуљара која је организовала своју прославу. Упркос томе, њихов политички и друштвени значај је умногоме опао, па су отуда биле знатно мање способне да ефективно обезбеде привредни монопол. Имајући то у виду, М. Фицсимонс је 1790. годину сматрао транзиционом за гилде. Њихова моћ и значај су у првој половини године били знатно већи, док је пред крај године промењен однос општинских власти према „корпоративизму заснованом на привилегијама“ и тиме је најављена коренита промена до које ће доћи 1791. Fitzsimmons, M., *нав. дело*, стр. 140.

²⁸ Horn, J., *нав. дело*, стр. 250.

²⁹ Исто, 251.

³⁰ Пјер Жилбер ле Рој, барон од Аларда, био је француски политичар и војсковођа. Поред закона који носи име по њему, остао је познат и по томе што је био један од команданата француске коњице. Pierre d'Allarde, https://fr.wikipedia.org/wiki/Pierre_d%27Allarde датум посете 19. октобар 2019. године

³¹ Sevin, M., *Étude sur les origines révolutionnaires des Codes Napoléon*, Paris, 1879, pp. 33.

³² Palmer, V., *Historical Origins of the Civilian Action Against Interference With Contract Rights in France: Louisiana Perspective on a Road Not Taken*, Tulane Civil Law Forum, vol 6, 1991-1992, pp. 152.

³³ Filkenstein, J., *нав. дело*, стр. 541.

је он укинуо привредне институције наслеђене из средњег века и „изричито освештао слободу рада“.³⁴ Члан 7 Алардовог закона прокламовао је да „од 1. априла следеће године биће слободно сваком грађанину да се бави било којом професијом или занатом који пожели, када за то прибави лиценцу“.³⁵ Закон је довео до коначног укидања повластица у радним односима, што је од трећег сталежа схваћено као коначно афирмисање закона понуде и потражње.³⁶ Притом, како је приметио Х. Герштенбергер, укидање гилди је прошло без значајнијег отпора.³⁷

Упркос томе што је Алардов закон настао на таласу антимонополских идеја буржоаске револуције, Ц. Филкенштајн сматра да је разлог за његово доношење више био практичан него теоретски.³⁸ Наиме, уживање слободе рада остваривало се тек након плаћене пословне таксе, што је држави у будућности могло да донесе значајне приходе.³⁹ Једна од значајних последица овог Закона било је губљење разлика између мајстора и калфи, па је тако почела да се формира будућа „радничка класа“.⁴⁰ Аладовим законом је коначно елиминисана противречност која је до тада постојала, јер су у нацији једнаких грађана, која је прокламована Декларацијом права човека и грађанина од 1789. године, наставиле да постоје привилеговане групе у привредним односима.⁴¹

4. Шапелијеов закон

Неколико месеци након доношења Алардовог закона, 14-17. јуна 1791. године је донет још један закон који је антиколективистичко расположење Народне скупштине проширио са гилди, као удружења мајстора-послодаваца, на удружења радника. Идејни творац овог закона био је Исак Рене Ги ле Шапелије⁴²

Првим чланом овог Закона је прокламовано да је „поништење свих врста удружења грађана истог статуса и професије основна идеја француског Устава“, као и да је забрањено поново установљавати оваквих удружења.⁴³ Ова умногоне

³⁴ Volosevici, D., *Du conflit salaires – employer vers la citoyenneté d’entreprise. Le model français*, Jus et civitas : A Journal of Social and Legal Studies, vol. 4, no. 1/2017, pp. 2.

³⁵ Цит. по Palmer, V., *нав. дело*, стр. 152

³⁶ Soreau, E., *нав. дело*, стр. 295

³⁷ Gerstenberger, H., *нав. дело*, стр. 467

³⁸ Filkenstein, J., *нав. дело*, стр. 541

³⁹ Исто

⁴⁰ Fitzsimmons, M., *нав. дело*, стр. 149

⁴¹ Исто

⁴² Шапелије је био адвокат пореклом из Рена, а у Народној скупштини појавио се као депутат Трећег сталежа. Упркос томе што је на почетку Револуције био један од познатијих јакобинаца, страдао је на гилтини у јакобинском терору 1794. године. Isaac René Guy le Chapelier, https://en.wikipedia.org/wiki/Isaac_Ren%C3%A9_Guy_le_Chapelier 20.11.2019. године

⁴³ Marais, G., *нав. дело*, стр. 241, 242

апстрактна одредба била је конкретизирана другим чланом Шапелијевог закона: „Грађани истог статуса и професије, они који имају отворене продавнице, радници и калфе било ког заната не могу кад се нађу заједно: себи именовати председника, нити заступника, водити регистре, доносити одлуке, доносити правилнике о наводним заједничким интересима“.⁴⁴ У суштини је Шапелијеов закон имао циљ да елиминише све облике организовања радника и послодаваца које би било усмерено на обуставу процеса рада или промену уговорене цене рада, што проистиче из члана 2 Закона.⁴⁵ Штрајкови, локаути и образовање синдиката проглашени су незаконитим.⁴⁶ У члану 3 се јасно показивало антисталешко и антиеснафско расположење ондашњег француског, јер је „забрањено упућивање петиција и адреса властима у име сталеза или професије“.⁴⁷ За непоштовање одредаба Закона чланом 4 прописана је новчана казна од 500 ливара.⁴⁸

Иако је Шапелијеов закон погађао како раднике, тако и послодавце, у пракси су његове последице јаче осећали радници.⁴⁹ Као теоријска претпоставка за забрану синдиката послужила је либерална теза да су радници „савршено способни да се старају о сопственим интересима,“ па би о условима рада требало индивидуално да преговарају са послодавцем и то путем „слободне дискусије између послодавца и запосленог.“⁵⁰ Овакво теоријско оправдање забране синдикалног организовања било је само параван за скривање Шапелијеове бојазни да би бунтовна радничка маса, ако би се дозволило постојање синдиката, у несигурним револуционарним временима лако могла да постане претња за безбедност државе.⁵¹ Угледавши се на политичке клубове, радници су почели по општинама да се удружују „како би се организовали у скупштинама, изабрали председника, именовали секретаре и себи присвојили одређену законодавну моћ, рекетирајући послодавце и самовољно одређујући видину надница“.⁵² Шапелије је тврдио да радници тако злоупотребљавају право на мирољубиво окупљање, пошто се оно генерално односило на све ненаоружане грађане, али не и на удружења грађана истог занимања. Овим законом је требало држати масе под

⁴⁴ Исто, стр. 242.

⁴⁵ Slovenko, R., *Symposium on Labor Relations Law*, Baton Rouge, 1961, pp. 516, 517.

⁴⁶ Volosevici, D., *нав. дело*, стр. 2.

⁴⁷ Soreau, E., *нав. дело*, стр. 299.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Sobernheim, R., Rothschild V. H., *Regulation of Labor Unions and Labor Disputes in France*, Michigan Law Review, vol. 37, no. 7/1939, pp. 1020.

⁵⁰ Chiarra, S., *нав. дело*, стр. 142.

⁵¹ Исто

⁵² Fitzsimmons, M., *нав. дело*, стр. 152.

контролом из страха да би „привредни клубови могли бити параван за политичку агитацију“.⁵³

Према речима Ц. Хорна, Шапелијеовим законом је елиминисана „последња слобода привилегије“;⁵⁴ док је за Р. Словенка овај закон био „доказ суштински индивидуалистичке филозофије Револуције“.⁵⁵ О томе колико је филозофија индивидуализма била тесно повезана са просветитељском филозофијом, говори и чињеница да је Д. Абрахам Шапелијеов изразито индивидуалистички закон назвао „законодавним чедом Просветитељства“.⁵⁶ Заједно са Алардовим законом, Шапелијеов закон је „означио победу исте економске, друштвене, али и филозофске концепције“.⁵⁷ Сам Алард се веома позитивно изражавао о Шапелијеовом закону, инсистирајући на томе да Шапелије не треба да сумња да ће „принципи које је он поставио, а који су представљени као просветитељски... просветлити све људе о томе који су њихови сопствени интереси“.⁵⁸

Поред привреде, Шапелијеов закон је обухватао и јавни сектор. Пошто је по Р. Грегоару „аутономија функционера имала једно име: звала се анархија,“ ни јавни функционери нису смели да се организују у синдикате.⁵⁹ У јавном сектору морала је да влада хијерархија и дисциплина, због чега се синдикализам сматрао неспојивим са обављањем јавне функције.⁶⁰

Шапелијеов закон је донет „у име слободе“, иако одредбе овог Закона већ на први поглед делују недемократски и антилиберално.⁶¹ Спречавање радника да се организују у борби за своја права била је, како је цинично примећено, „неопходна формалност да би се убрзао развитак капитализма у Француској“.⁶² Радници су упркос забрани наставили да се нелегално организују и удружују, па је број таквих нелегалних радничких удружења после доношења Шапелијеовог закона порастао.⁶³

⁵³ Abraham, D., *Liberty and Property: Lord Bramwell and the Political Economy of Liberal Jurisprudence Individualism, Freedom, and Utility*, American Journal of Legal History, vol. 38, no. 3/1994, pp. 301

⁵⁴ Horn, J., *нав. дело*, стр. 251.

⁵⁵ Slovenko, R., *нав. дело*, стр. 517. Ипак, Алардов и Шапелијеов закон представљају значајно разилажење са предреволюционарним идејама о законодавном регулисању слободе трговине. Filkenstein, J., *нав. дело*, стр. 541

⁵⁶ Abraham, D., *нав. дело*, стр. 301.

⁵⁷ Soreau, E., *нав. дело*, стр. 301.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Grégoire, R., *La fonction publique*, Paris, 1950, pp. 54.

⁶⁰ Timsit, G., *Principes généraux du droit français de la fonction publique*, Les cahiers de droit, vol. 19, no. 2/1978, pp. 349.

⁶¹ Chiarra, S., *нав. дело*, стр. 143.

⁶² Fournier, C., Boutillier, S., *Histoire parlementaire de l'artisanat et des petites entreprises. Acte 1 : La loi Le Chapelier (1791)*, Working Papers, no. 26/2012, pp. 3. <https://trifr.univ-littoral.fr/wp-content/uploads/2017/06/doc26.pdf> датум приступа 21. октобар 2019. године

⁶³ Chiarra, S., *нав. дело*, стр. 143.

5. Удруживања као кривично дело

Непуне две деценије након Алардовог и Шапелијеовог закона, забрана удруживања у привреди инкриминисана је у Кривичном законнику од 1810. године, који је и у овој области представљао „израз ауторитарне државе и репресивног правосуђа Наполеонове ере“.⁶⁴

Први сет забрана уперених на удруживање грађана започиње чланом 291 Кривичног законика, који је забрањивао редовно окупљање било какве групе веће од 20 људи на истом месту ради дискусије о религији, књижевности, политици или другим поводом, осим уколико би за то имали дозволу власти.⁶⁵ Наредним чланом је за таква противзаконите скупове била прописана новчана казна у износу од 16 до 200 франака, уз обавезно растурање окупљених.⁶⁶ Уколико би на таквим противзаконитим скуповима усмено, односно кроз разговор, наговор, молбу или „на неки сличан начин,“ или писмено, односно неком брошуром, огласом, публикацијом или сличним писменом, било извршено неко кривично дело или „провокација», коловође би биле кажњене затвором од три месеца до две године и новчаном казном од сто до три стотине франака.⁶⁷ Овим чланом законодавац је хтео да направи разлику у одговорности између вођа таквих протеста и обичних учесника.

Поред прописа који су инкриминисали било какво удруживање без дозволе власти, чл. 414 до 416 Кривичног законика од 1810. године били су у потпуности посвећени удруживању радника и послодаваца у привредним односима. Члан 414 прописивао је да ће се свако удруживање послодаваца које би било усмерено на „неправедно и насилно“ смањење плата, кажњавати затвором од шест дана до једног месеца и новчаном казном од 200 до 3000 франака.⁶⁸ Према Шавоу и Елиу (*Chaveau, Hélie*), ово кривично дело имало је три конститутивна елемента: „морала је постојати група различитих људи, чак и из различитих професија, њихов циљ је био да манипулишу ценом рада, дело је морало бити макар покушано“.⁶⁹

Свако удруживање дела радника усмерено на било који вид обуставе процеса рада, било да је обустава покушана или започета, кажњавало се затвором од једног до три месеца. Коловође ове обуставе кажњаване су знатно строже, од

⁶⁴ Ramos Vasques, I., *Unlawful Associations and Combinations in the Early Penal Codes. A Comparative Study of France and Spain*, Revista da Faculdade de direito da Universidade Federal de Minas Gerais, no. 74/2019, pp. 288.

⁶⁵ Code pénal de l'empire français . Edition conforme à celle de l'imprimerie impériale. Paris, 1810, чл. 291, стр. 44.

⁶⁶ Code penal, чл. 292, стр. 44.

⁶⁷ Code penal, чл. 293, стр. 45.

⁶⁸ Code penal, чл. 414, стр. 64.

⁶⁹ Chauveau, A., Hélie, F., *Theorie du Code Penal*, tome II, Bruxelles, 1845, pp. 516, 517, наведено према: Ramos Vasques, I., *нав. дело*, стр. 291.

две до пет година затвора.⁷⁰ Организовани покушај радника да обуставом рада измене услове рада био је проглашен кривичним делом.⁷¹ С друге стране, удруживање послодаваца је било кажњавано уколико би било усмерено на образовање картела и манипулацију ценама производа.⁷² Кривични законик од 1810. године није забрањивао удруживање послодаваца ради расправе о заједничким интересима и одупирању радничким захтевима за повећање плате. Послодавци су кажњавани једино за „неправедно и насилно“ смањење плате, док за кажњавање организовања радничког удруживања није било потребно да постоји било каква додатна квалификација.⁷³

Иако је Револуција 1789. године кренула у борбу против гилди, „Конзулат и Прво царство су фаворизовали крупну индустрију и привредне магнате“, а „предрасуде у корист послодаваца“ су биле видљиве и у одредбама Кривичног законика од 1810. године.⁷⁴

6. Од Наполенона III до Валдек-Русоовог закона

Устав од 1848. године прокламовао је у члану 8 слободу удруживања, али француско законодавство неће бити деценијама усаглашено са овом уставном одредбом.⁷⁵ Декрет од 25. фебруара 1848. године прекинуо је са праксом различитог третмана радничких и удружења послодаваца. Као резултат тога, и једна и друга удружења требало је „макар на папиру“ да буду стављена ван закона.⁷⁶ У пракси су, ипак, радничка друштва и даље строже прогоњена, јер се закон доследније примењивао код радничких удружења, него у случају удружења послодаваца.⁷⁷ Према подацима које износи Џ. Романес, у доба Друге републике (1848-1852) годишње је било процесуирано преко 60 радничких удружења, док се пред судом сваке године у просеку налазило осам удружења послодаваца.⁷⁸ Само у 1855. години Касациони суд је у 158 предмета потврдио осуђујуће пресуде за удруживање радника.⁷⁹

⁷⁰ Code pénal, чл. 415, стр. 64.

⁷¹ Исто.

⁷² Code pénal, чл. 419, 420, стр. 65.

⁷³ Sobernheim, R., Rothschild V. H, *нав. дело*, стр. 1029.

⁷⁴ Romanes, J., *Law of Trade Unions in France*, Juridical Review, vol. 36, no. 4/1924, pp. 341

⁷⁵ Constitution de 1848, IIe République, II глава, чл. 8, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique> датум приступа 1. новембар 2019. године

⁷⁶ Kanowitz, L., *The Strike and Lockout Under French Labor Law*, Saint Louis University Law Journal, no. 2/1964, pp. 213.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Romanes, J., *нав. дело*, стр. 341.

⁷⁹ Deslandes, M., *Histoire constitutionnelle de la France de 1789 à 1871*, Paris, 1832, pp. 545.

Под Наполеоном III (1848-1870) штрајк, до тада строго забрањен, постао је легалан.⁸⁰ Наиме, Наполеон III се уздао у раднике да би дошао на власт, па је 1862. године помиловао штампарске раднике који су били осуђени због штрајка 1849. године.⁸¹ Ово је Наполеона III „мало коштало, а омогућило му је да добије мало неопходне народне подршке“.⁸² После тога, донет је 25. маја 1864. године тзв. *Оливијеов закон* којим су штрајк и локаут по први пут у француском праву постали дозвољени.⁸³ Оливијеов закон је у суштини био један закон о изменама и допунама важећег француског Кривичног законика, јер се састојао само два члана којима су се мењали чланови 414, 415 и 416 Кривичног законика. Главна разлика у односу на првобитни текст Кривичног законика налазила се у новом члану 414. Овим прописом је инкриминисано ново кривично дело организоване обуставе рада ради преварног или насилног покушаја да се цена рада повећа или снизи или да се „угрози слобода индустрије или рада“.⁸⁴ Иако је из формулације могло да се закључи да се забрана подједнако односила на раднике и на послодавце, у пракси се овај кривичноправни пропис више примењивао на штрајкове него на локауте. Ипак, најважнија последица ове промене била је у томе што се штрајк и локаут дозвољавао у свим другим ситуацијама, осим оне која је била инкриминисана новим чланом 414 Кривичног законика.⁸⁵ Тако је тек доношењем Оливијеовог закона законска материја у области удруживања у привреди усклађена са одредбом члана 8 Устава од 1848. године.

Иако се Наполеон III у борби за власт ослањао на синдикате, образовање синдиката није било у Француској изричито дозвољено све до 21. марта 1884. године и доношења тзв. *Валдек-Русоовог закона (Loi Waldeck-Rousseau)*.⁸⁶ Због

⁸⁰ Упркос строгости Кривичног законика, штрајкови су избијали с времена на време. Slovenko, R., *нав. дело*, стр. 519.

⁸¹ *Исто*.

⁸² Adams, R., *нав. дело*, стр. 286, 287.

⁸³ Овај закон је добио име по свом предлагачу, либералу Емилу Оливијеу. Пошто је удруживање декриминализовано, омогућено је ступање радника у штрајк, па се Оливијеов закон сматра законом који је ставио ван снаге Шапелијеов закон. *Loi Ollivier*, https://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_Ollivier датум приступа 24. октобар 2019. године

⁸⁴ *Loi du 25 mai 1864*, чл. 414, цит. по: Ollivier, É., *Commentaire de la loi du 25 mai 1864 sur les coalitions*, Paris, 1864, pp. 9

⁸⁵ Kanowitz, L., *нав. дело*, стр. 213.

⁸⁶ Први покушај да се оствари законско признање синдиката дошао је 1876. године када је М. Локерој поднео свој предлог закона о синдикатима. Није, међутим, ступио на снагу, пошто су му се сами радници противили јер је предвиђао оштру контролу власти над синдикатима. Reisenfeld, S., *Recent Developments of French Labor Law*, Minnesota Law Review, vol. 23, no. 4/1939, pp. 411. Доношење Валдек-Русоовог закона уследило је након десет дугих година дискусије у Парламенту, што је за резултат имало да је Француска знатно касније од других држава добила своје синдикате. Због тога је, по мишљењу Е. Аршамбо, синдикализам у Француској био слаб. Archambault, E., *Historical Roots of the Nonprofit Sector in France*, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, vol. 30, no. 2/2001, pp. 209.

тога се може наићи и на мишљење да је тек овај закон, а не Оливијеов, дерогирао Шапелијеов закон.⁸⁷ Тек после доношења Валдек-Русоовог закона синдикати су могли слободно да се организују и да стичу правни субјективитет самом предајом државним органима свог статута.⁸⁸

Првим од укупно десет чланова Валдек-Русоов изричито је стављен ван снаге Шапелијеов закон. Истовремено је првим чланом овог Закона наглашено да се инкриминације из чл. 291-294 Кривичног законика, које се односе на скупове преко 20 учесника, не примењују на синдикате. Самим тим, радничко удруживање више није било кривично кажњиво.⁸⁹ Други члан је објашњавао да се „професионални синдикати састављени од више од двадесет особа који се баве истим, сличним или повезаним занимањима“ могу образовати ради остваривања заједничких интереса без претходног одобрења Владе.⁹⁰ У чл. 3 изричито је било прописано да се синдикати могу образовати само у сврху заштите „економских, индустријских, комерцијалних и пољопривредних“ интереса.⁹¹ Валдек-Русоов закон је синдикатима дао ограничену пословну способност: могли су да туже и да стичу својину на покретним стварима, али не и на непокретностима, осим просторија за окупљање, библиотеке и образовање.⁹²

7. Закључак

У периоду дугом непун један век од 1789. до 1884. године, привредни и радни односи у Француској претрпели су радикалне измене у односу на период пре буржоаске револуције. Упркос неуспеху, покушај министра Тиргоа да 1776. године укине монополски статус гилди у привредним и радним односима, најавио је долазак новог доба у организације привреде и рада у Француској.

Тринаест година после Тиргоовог едикта, револуционарно-идеолошком делегитимизацијом свих феудалних привилегија је наговештена, а петнаест година касније и остварена потпуна ликвидација гилди као „застарелих и проблематичних малих монопола.“ На таласу ликвидације колективних привилегија гилди, забрањена су и сва радничка удружења. Сваки колективизам у привредним и радним односима био је супротан новопрокламованој слободи привређивања, као идеалу грађанске револуције.

⁸⁷ Volosevici, D., *нав. дело*, стр. 3, Soreau, E., *нав. дело*, стр. 314.

⁸⁸ Volosevici, D., *нав. дело*, стр. 3.

⁸⁹ Loi du 21 mars 1884, чл. 1, <https://mjp.univ-perp.fr/france/1884syndicats.htm> датум приступа 24. октобар 2019. године.

⁹⁰ Loi du 21 mars 1884, чл. 2 <https://mjp.univ-perp.fr/france/1884syndicats.htm> датум приступа 24. октобар 2019. године.

⁹¹ Loi du 21 mars 1884, чл. 3 <https://mjp.univ-perp.fr/france/1884syndicats.htm> датум приступа 24. октобар 2019. године.

⁹² Loi du 21 mars 1884, чл. 6 <https://mjp.univ-perp.fr/france/1884syndicats.htm> датум приступа 24. октобар 2019. године.

С друге стране, није било лако оправдати непостојање формалноправне гаранције слободе удруживања у поретку који се темељио на идеји светих и неотуђивих права човека и грађанина. У жељи да се убрза развитак капитализма и тржишног начела *laissez faire* отишло се у другу крајност. Под привредним системом старог режима владало је начело „праведне цене“ које се односило не само на производе, него и на цену рада. После извојеване револуције, капиталисти као њени финансијери су очекивали да радници раде за најнижу могућу цену, па је стога свако удруживање радника у циљу побољшавања услова рада било најстроже забрањено. Сматрало се да је индивидуално преговарање послодавца са сваким од радника далеко праведније и слободније од некадашњег колективног наступа и послодаваца и радника. Како су радници били у економски незавиднијем положају од послодаваца, ова формалноправна слобода показала се изузетно неправичном у пракси.

Тек је револуцијом од 1848. године и доласком Наполеона III на власт дошло до краткотрајног предаху у прогону удружења послодаваца, а нарочито удружења радника. Сама чињеница да је Наполеон III дошао на власт уз помоћ, у том тренутку нелегалних синдиката, довољно је говорила о политичкој димензији радничког организовања и неопходности измене строгих одредаба Кривичног законика које су инкриминисале радничко организовање. Тек након Оливијеовог закона, који је донет 1864. године, штрајк је постао дозвољен, да би Валдек-Русоов закон из 1884. године дозволио и формирање синдиката у Француској.

*Milica Marinković, Ph.D. student
Faculty of Law, University of Kragujevac*

DEVELOPMENT OF THE RIGHT OF ASSOCIATION: FROM MIEVEAL MONOPOLIES TO LIBERAL FORBIDDANCES

Summary

*The author in this paper gives an overview of development of the right to associate in economy and labor relations in France in the last decades before and first decades after the Bourgeois revolution. Up until 1789 economy in France was founded on an inherited medieval model of organization. The end of the 18th century marked a turn in regulation of economic relations, which, naturally, had an impact on the way labor relations were set. While guild membership was *conditio sine qua non* for pursuing any career in economy in the pre-Revolutionary France, it was*

Милица Маринковић, Развитак права удруживања у привреди у Француској:
од средњовековних монопола до либералних забрана (стр. 423-436)

completely opposite after the Revolution and all forms of association in economy were strictly prohibited. The author in this paper provides an analysis of both theoretical and practical premises of changes that overtook the sphere of economic and labor relations in 19th century France.

Key words: *guilds, association, strike, Chapelier's law, Waldek-Rousseau's law.*